

Justitiedepartementet Dnr
Ju2025/02525

Yttrande över Rättssäkerhetens pris (SOU 2025:111)

Västmanlands tingsrätt har övervägt utredningens förslag med utgångspunkt i de intressen som domstolen har att beakta. Samråd har skett med Hyres- och arrendenämnden i Västerås.

Åtgärder för en mer ändamålsenlig kostnadskontroll över statens utgifter för rättsliga biträden

Inledningsvis så instämmer tingsrätten i utredningens bedömning att de grundläggande materiella ersättningsreglerna för rättsliga biträden inte bör ändras. Att de får en rimlig ersättning för sitt arbete är en förutsättning för att det ska gå att bibehålla en acceptabel nivå på de rättsliga biträden som förordnas för offentliga uppdrag.

Tingsrätten har inte något att erinra mot att begreppet tidsspillan definieras i lag i enlighet med de i denna del föreslagna lydelserna av 21 kap. 10 § rättegångsbalken och 27 § rättshjälpslagen (1996:1619), även om det utifrån tingsrättens erfarenhet inte framkommit något påtagligt behov av detta. Som utredningen anför (s. 208) är den beskrivning av begreppet tidsspillan som förekommer i rättspraxis väl inarbetad och fångar på ett bra sätt upp vad som avses. Det är tveksamt om den föreslagna legaldefinitionen av tidsspillan leder till några märkbara kostnadsbesparingar. I denna del finns anledning att lyfta fram att det redan i dag finns vissa möjligheter att hålla ner kostnaderna genom att tillåta närvaro via videolänk. Enligt tingsrätten finns det skäl att se över om det går att utveckla dessa möjligheter.

När det gäller förslaget om en differentierad timkostnadsnorm instämmer tingsrätten i utredningens uppfattning att det främst av principiella skäl är rimligt att advokater inte ska ersättas med samma belopp per arbetad timme som andra jurister. Tingsrätten tillstyrker förslaget. Samtidigt är det viktigt att uppmärksamma, vilket utredningen också gör (s. 213), att det finns en risk att en differentierad timkostnadsnorm kan försvåra domstolarnas arbete vid hanteringen av ersättningsfrågor, inte minst i situationer där substitution skett till annan än advokat. Förslaget kan förväntas medföra ett något ökat administrativt arbete hos domstolarna, om än i relativt begränsad omfattning.

Tingsrätten tillstyrker de ändringar som föreslås beträffande en utvidgad brottmålstaxa och bedömer att de kan få en kostnadsdämpande effekt. Tingsrätten ställer sig även positiv till att det genomförs förnyade statistiska undersökningar för att analysera om det är lämpligt att utvidga taxornas tillämpningsområde när det gäller huvudförhandlingstid.

Tingsrätten kan se fördelarna med en digital hantering av kostnadsräkningar genom en väl utformad elektronisk tjänst som säkerställer att kostnads-

räkningar utformas på ett enhetligt och korrekt sätt som underlättar domstolarnas kontroll. Det är emellertid av synnerlig vikt att man, utöver fastställandet av vilka krav som ska ställas på kostnadsräkningarna, säkerställer systemets funktionalitet och robusthet innan det införs.

Tingsrätten tillstyrker förslaget om skärpta krav på kostnadsräkningar och gör bedömningen att detta, särskilt i kombination med en elektronisk tjänst för att lämna in kostnadsräkningar, kan ge rätten bättre förutsättningar för att kontrollera kostnadsanspråk.

Tingsrätten instämmer i utredningens slutsatser att det inte bör införas ett krav på att ersättningsanspråk i brottmål ska framställas löpande eller vid vissa särskilt angivna tidpunkter.

Tingsrätten har inte något att erinra mot förslaget att begränsa en tingsrätts möjlighet att delegera beslutsrätten i fråga om förordnande av offentlig försvarare till annan anställd än domare. Mot bakgrund av att utredningen konstaterar att det är ovanligt med onödiga förordnanden samt man inte kunnat hitta att detta skulle bero på att förordnandebeslut fattas av andra domstolsanställda än domare kan man dock möjligen ifrågasätta behovet av lagändring.

Tingsrätten tillstyrker förslaget att en anmälan enligt 23 kap. 5 § rättegångsbalken eller enligt 24 § LUL ska innehålla en beskrivning av den brottsliga gärning som förundersökningen avser och undersökningsledarens uppfattning om de skäl som talar för eller emot ett förordnande av en försvarare eller ett målsägandebiträde. Detta ger rätten ett bättre underlag för sin bedömning och minskar behovet av att kräva in kompletteringar till anmälan. För att säkerställa att känsliga uppgifter eller uppgifter som omfattas av sekretess inte röjs är det en fördel om sådana uppgifter lämnas i en bilaga till framställan.

Tingsrätten kan instämma i utredningens bedömning att en reglering som ålägger föräldrar till barn som döms för brott en skyldighet att ersätta staten för kostnaderna för barnens offentliga försvarare skulle kunna bidra till att dämpa den samlade kostnadsutvecklingen av anslaget för rättsliga biträden. Tingsrätten är dock tveksam till en sådan reglering, bl.a. mot bakgrund av vad som framkommit vid Brås utvärdering av skadeståndslagets regler om föräldrars principalansvar och de rättssäkerhetsproblem som studien pekade på. Det framkom bl.a. att skadeståndet kan försämra relationen mellan föräldrar och barn samt försvåra möjligheterna till konstruktiva samtal som påverkar barnet i en positiv riktning. Om man överväger att införa en skyldighet för föräldrar att ersätta kostnader för barnens offentliga försvarare är det därför nödvändigt att noggrant överväga dessa aspekter.

Substitution under förundersökning

Tingsrätten avstyrker förslaget att en offentlig försvarare eller ett målsägandebiträde som är advokat utan rättens tillstånd, och under förutsättning om det inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna eller annars är olämpligt, ska få sätta en annan advokat i sitt ställe vid ett förhör inför en brottsbekämpande myndighet.

Genom nuvarande regler där domstolarna förordnar, tillåter substitution och, när behov uppstår, entledigar offentliga försvarare och målsägandebiträden ges domstolarna förutsättningar att säkerställa att uppdraget utförs av en person som är lämplig för uppdraget. Om offentliga försvarare och

målsägandebiträden tillåts substituera sig utan domstolens medverkan saknar domstolen reell möjlighet att ta ansvar för lämpligheten för den som faktiskt utför uppdraget. I avsaknad av kravet på att rätten ska besluta om substitution kan även antas att substitution kommer att ske i fler fall tidigare.

Förslaget riskerar även att urholka den personliga naturen av ett biträdes uppdrag. Det saknas en närmare analys om vad detta kan få för betydelse för statens möjligheter att tillhandahålla en rättssäker straffprocess för den enskilde.

Förslaget innebär även att domstolarnas kontroll över vem som utför uppdraget minskar, vilket kan öka risken för att möjligheten till substitution missbrukas. I den månregeringen går vidare med förslaget bör därför i vart fall övervägas att införa en rapporteringsskyldighet som ger domstolen möjlighet att i efterhand kontrollera hur möjligheterna till substitution utnyttjas.

Nämndemäns medverkan i ersättningsbeslut

Tingsrätten tillstyrker förslaget att en tingsrätt ska vara domför utan nämndemän vid rättens prövning i frågor som rör ersättning till rättsliga biträden samt återbetalningsskyldighet i vissa fall.

Behörighetskrav för offentliga försvarare

Det är av stor vikt att för samhället och rättsstaten att förtroendet för advokater upprätthålls. Tingsrätten välkomnar därför utredningens förslag om att behörighetskravet bör skärpas för uppdrag som offentlig försvarare i vissa mål om allvarlig brottslighet.

Som framgår av utredningen arbetar advokatsamfundet aktivt med förtroendefrågor. Inte minst mot bakgrund av vikten av ett oberoende advokatväsende delar tingsrätten uppfattningen att verkningsfulla åtgärder som vidtas av advokatsamfundet är att föredra framför ytterligare statlig reglering av advokatväsendet. Mot denna bakgrund ser tingsrätten positivt på de rekommendationer till ytterligare förtroendeskapande åtgärder som utredningen lämnar till Advokatsamfundet.

Målsägandens roll i brottmålsprocessen

Tingsrätten delar utredningens bedömning att de skäl som har motiverat målsägandens rätt att biträda åtalet inte längre har samma tyngd som när rätten att biträda åtalet infördes. Om möjligheten att biträda åtalet avskaffas är det dock viktigt att målsägandens ställning i brottmålsprocessen inte försämras som en följd av detta. Det bör därför följas upp så att de i övrigt föreslagna åtgärderna säkerställer detta.

I detta sammanhang kan det finnas skäl att överväga om målsägandens möjlighet att begära någon häktad enligt 24 kap. 17 § rättegångsbalken bör tas bort. Det är enligt tingsrätten tveksamt om en privatperson ska ha möjlighet att förfoga över ett straffprocessuellt tvångsmedel.

Rätten till målsägandebiträde

Tingsrätten har inte något att erinra mot förslaget att man tydliggör att det vid prövningen av om ett målsägandebiträde ska förordnas även ska beakta

om det finns ett behov av ett sådant biträde med hänsyn till målsägandens ålder, sjukdom eller funktionsnedsättning. Mot bakgrund av att man redan i dag har goda möjlighet att beakta sådana omständigheter kan man emellertid ifrågasätta behovet av författningsändringar.

Tingsrätten har inte heller något att erinra mot förslaget om en utökad skyldighet för förundersökningsledare att omedelbart göra en anmälan om målsägandebiträde. Det finns dock en risk att det underlag som lämnas till domstolen på grund av skyndsamhetskravet inte är tillräckligt för att domstolen ska anse det finns tillräckliga skäl att förordna ett målsägandebiträde, kanske särskilt i mål som rör mindre allvarlig brottslighet.

Målsägandes processuella rättigheter vid talan om enskilt anspråk på grund av brott

Tingsrätten delar utredningens uppfattning att det saknas tillräckliga skäl att avskaffa eller begränsa möjligheterna att avskilja en talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken. Tingsrätten delar även utredningens bedömning att de skäl som motiverar att förordnandet av ett målsägandebiträde kvarstår i ett ordinärt tvistemål även föreligger med i princip samma styrka när ett avskilt enskilt anspråk handläggs inom ramen för ett s.k. förenklat tvistemål. Utredningens förslag att målsägandebiträdets uppgift att bistå målsäganden ska kvarstå även i dessa fall tillstyrks.

Tingsrätten har förståelse för förslaget om särskilda ersättningsregler för vissa offentliganställda, och förslaget har också fått en rimlig utformning i den utsträckningen att motpartens ställning i processen bibehålls samtidigt som den offentliganställda kan hållas skadelös. Som utredningen konstaterar framstår det dock i viss mån som inkonsekvent att inte låta bestämmelsen även omfatta de personkategorier som omfattas av 17 kap. 5 § brottsbalken. Även om dessa löper en mindre risk än vissa av de som omfattas av 17 kap. 1–3 §§ att utsättas för sådana brottsliga gärningar som kan föranleda en skadeståndstalan torde deras situation i de fall de faktiskt utsätts för sådana brott inte på något avgörande sätt skilja sig från dessas. Det som karakteriserar de fall som regleringen avser att träffa torde i första hand vara att tjänstemannen har utsatts för brott just på grund av att han eller hon är tjänsteman eller att brottet har ägt rum i samband med dennes tjänsteutövning. Det finns därför skäl att ytterligare överväga avgränsningen av vilka som ska omfattas av de särskilda ersättningsreglerna.

Det framstår också som oklart om rätten självmant ska beakta bestämmelsen eller om det krävs att tjänstemannen framställer ett yrkande om detta.

Enligt tingsrätten finns det också en risk att bestämmelsen om särskilda ersättningsregler för vissa offentliganställda kan få vissa oönskade konsekvenser. En tjänsteman vars skadeståndsyrkande grundat på förolämpning mot tjänsteman ogillas har ett kostnadsskydd avseende sina rättegångskostnader. En målsägande som utsatts för t.ex. ett allvarligt våld- eller sexualbrott men som t.ex. återkallar sin skadeståndstalan sedan ett nytt prejudikat ändrat förutsättningarna för denna omfattas däremot inte av något sådant skydd. Detta kan nog i viss mån upplevas som stötande.

Mot denna bakgrund kan det finnas anledning att ytterligare överväga utformningen av för hur ett skydd för målsägandenas ansvar för rättegångskostnader bör avgränsas. Om utredningens förslag genomförs är

det viktigt att man noga följer utvecklingen och utvärderar tillämpningen av bestämmelserna.

Rättshjälp

Tingsrätten tillstyrker att inkomstgränsen för rättshjälp knyts till det prisbasbelopp som gäller det år som rättshjälpsansökan görs. Inte minst mot bakgrund av att den nuvarande gränsen på 260 000 kr varit oförändrad sedan 1999, trots att det vid rättshjälpslagens tillkomst förutsattes att den skulle ses över med jämna mellanrum. Frågan om vilken nivå som gränsen ska ligga på är en politisk fråga, men tingsrätten konstaterar att den föreslagna nivån på sju gånger prisbasbeloppet, dvs i dag drygt 400 000 kr, kan förväntas öka såväl antalet ansökningar om rättshjälp hos domstolarna som antalet mål. Det är därvid viktigt att domstolarna tillförs tillräckliga resurser för att hantera detta.

I denna del har Hyres- och arrendenämnden i Västerås en annan uppfattning och anser att reglerna för när man är berättigad till rättshjälp inte behöver ändras. Enligt nämnden synes den gällande gränsen för rättshjälp vara på lämplig nivå, inte minst mot bakgrund av att de med högre inkomster har i allmänhet försäkringar. En utökad omfattning av rättshjälp riskerar också att minska benägenheten att komma överens och därmed öka domstolarnas och även hyres- och arrendenämndernas arbetsbörda.

Tingsrätten har inget att erinra mot att kopplingen mellan rättshjälpslagen och återbetalningsskyldighet i brottmål ska tas bort. Det framstår också som rimligt att inkomstgränsen för rättshjälp är högre än den som gäller för dömdas återbetalningsskyldighet. Det finns dock en risk att en fast gräns, på motsvarande sätt som skett med inkomstgränsen för rättshjälp, under lång tid inte höjs, vilket på sikt riskerar leda till en alltför tung återbetalningsskyldighet.

I handläggningen av detta ärende har deltagit lagmannen Nils Cederstierna, chefsrådmannen Thomas Lindstam, och tingsfiskalen Ulf Löf Pyk (föredragande).

För Hyres- och arrendenämnden har hyresrådet Hans Öjemark deltagit i handläggningen